

**ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР”**

**ФАКУЛТЕТ „МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И
АДМИНИСТРАЦИЯ”
КАТЕДРА „АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ”**

Мария Петрова Кърджиева

**СЪВРЕМЕННИ ПОДХОДИ
ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ
НА УПРАВЛЕНИЕТО
НА ФОЛКЛОРНОТО СЦЕНИЧНО ИЗКУСТВО**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за придобиване
на образователна и научна степен „доктор”

Професионално направление 3.7. “Администрация и управление”
Докторска програма „Организация и управление извън сферата на
материалното производство”

Научни ръководители:

Проф. д-р Росица Йорданова
Доц. д-р Снежанка Овчарова

Рецензенти:

Проф. Петър Ангелов
Проф. Петър Луканов

Варна, 2013

Дисертационният труд, с обем 311 страници, се състои от въведение (6 страници), изложение в три глави (общо 187 страници), заключение (4 страници), единадесет приложения (99 страници). Съдържанието на всяка от главите е разпределено в отделни параграфи, като в края на всяка глава са направени конкретни изводи. Основният текст съдържа 14 таблици и 12 фигури. Списъкът на използваните литературни източници (12 страници) се състои от 152 заглавия на български, руски и английски език (136 на кирилица и 16 на латиница).

Дисертационният труд е обсъден от катедра „Администрация и управление” и насочен за защита пред научно жури, назначено със заповед на Ректора на Варненския свободен университет „Черноризец Храбър” № 2710/20.09.2013 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на2013 г. от часа в на ВСУ „Черноризец Храбър”. Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се във ВСУ „Черноризец Храбър” и на интернет адрес www.vfu.bg, раздел „Докторантури”.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Въведение

Динамиката на процесите в сферата на икономиката, характеризиращи се с финансова нестабилност, и утвърдилите се закономерности в управлението на бизнеса в условията на пазарна икономика в България оказват влияние върху развитието и състоянието на фолклорното изкуство. Тенденцията за непрекъсната еволюция в областта на управлението се отразява върху фолклорното сценично изкуство като същностна структурообразуваща част от културното наследство, в което е обективизирана българската културна идентичност.

Честата смяна на политическото управление в условия на демокрация и новите икономически пазарни изисквания след 1989 година водят до редица структуроопределящи промени в организацията, обосновани от същността на прехода в управлението на фолклорното изкуство. Изработването на управленски модел за неговото бъдещо съществуване като фундаментална част от културната политика на страната е предизвикателство.

В глобалния свят с неговите различни културни образи, свобода на интерпретиране на жанровото разнообразие, съществуващата динамика в обмена на творчески продукти, различията в обществената потребност от култура може да се породят трансформация на фолклорното изкуство. Характерно за културната политика от страна на държавата е, че е в процес на търсене на варианти за съхранение и даване на нов живот на фолклорните институти и творческите индустрии, свързани с тях.

Устойчивото развитие на фолклорните ансамбли като културни институти е необходимо поради факта, че основната им функция е на катализатор на традиционния фолклор в съвременната култура. Те са фактор за формиране на естетически ценности на личността и на обществото. Това насочва изследването в дисертационния труд към търсене на обосновани решения на кризисните проблеми, свързани с мениджмънта им, като се акцентира върху спецификата

в творчеството на фолклорна основа, изискваща да се създаде модел за функциониране на фолклорното изкуство като система.

Експлицирането на мениджмънта на фолклорното изкуство и в частност на фолклорните ансамбли като културен институт с нестопанска цел в съвременните условия е актуален проблем. Разрешаването му е амбициозна задача, заложена в дисертационното изследване, изискваща методи и подходи, водещи до ефективно управление на фолклорното изкуство съобразно спецификата на процесите по създаването на творчески продукт и неговото разпространение.

2. Актуалност и значимост на темата

Новите предизвикателства и вече утвърдилите се управленски практики в областта на бизнес мениджмънта и съвременните тенденции на глобализиращия се свят налагат промяна в управлението на фолклорното изкуство и обуславят **актуалността** на темата на дисертационния труд. Подобряването на ефективността на управление на фолклорните ансамбли е породено от факта, че нестопанската сфера произвежда духовни, а не материални блага, имащи рефлексивна функция, свързана с изграждането на естетически критерии и ценности на обществото. Две десетилетия след радикалната промяна в управлението на културата все още отсъстват интердисциплинарни изследвания на релацията фолклорно изкуство – мениджмънт и професионално образование в областта на мениджмънта във фолклорното изкуство. В научната литература отсъстват съвременни проучвания на сценичните музикални и танцови изкуства. Провеждането на подобен род изследвания ще наложи промяната в структурата на управление на фолклорните ансамбли, ще обогати управленския инструментариум и ще даде възможност за градивно развитие на фолклорното изкуство и връщането му във фундамента на културната политика на България.

3. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването са субектите на организацията и управлението на държавните и общински професионални

фолклорни ансамбли: директор и/или главен художествен ръководител.

Предмет на изследването е усъвършенстването на организацията и управлението на фолклорното сценично изкуство.

4. Изследователски проблем

Изследователският проблем е породен от факта, че децентрализацията на управлението и финансирането на фолклорното изкуство изисква пазарна ориентация в поведението на фолклорните ансамбли и творците. Слабост в правната рамка е липсата на Закон за сценичните изкуства. Необходимо е преосмисляне на Закона за закрила и развитие на културата, Закона за меценатството, Закона за авторските права, както и съобразяване с Европейските спогодби в областта на развитие на културата. Необходимо е бързото адаптиране на фолклорното изкуството към пазарната среда и връщането му в националната културна политика като основен компонент, характеризиращ идентичността на нацията.

5. Авторова теза

Авторовата теза в дисертационния труд е, че се налага промяна на парадигмата на обучението и дефинирането на професионалните функции на директор/главен художествен ръководител на фолклорен ансамбъл. Адаптирането на поведението им спрямо пазара на изкуствата в културното пространство е предпоставка за ситуиране на фолклорното изкуство с неговата специфика на функциониране и социокултурното му битие в съвременната култура на България. Гаранция за неговата функционалност ще бъде създаването на стойностен художествен продукт, който е конкурентоспособен в условията на пазарна икономика.

6. Цел и задачи на дисертационния труд

Основна цел на настоящия дисертационен труд е да се изследва и оцени състоянието на мениджмънта на фолклорното изкуство и на тази основа да се идентифицират съществуващите

проблеми и да се предложат нови форми за организация и управление съобразно спецификата на творческия процес в условията на криза и конкурентна пазарна среда.

Задачи, необходими за осъществяването на поставената цел:

✓ да се направят обзор и анализ на проблемите и да се оцени тяхното отражение в развитието на фолклорното изкуство в условията на пазарна икономика;

✓ да се изследват компонентите на фолклорното изкуство като система;

✓ да се анализират структурата на управление и правната рамка на фолклорните ансамбли, както и да се проучат длъжностните характеристики на директор/главен художествен ръководител на фолклорен ансамбъл;

✓ да се анализират професионалните функции на директор и главен художествен ръководител на фолклорен ансамбъл;

✓ да се формира длъжностна характеристика на артмениджъра на фолклорно изкуство и изискванията към неговото образование с цел по-ефективно управление на фолклорното изкуство;

✓ да се проучат образователните модели в областта на артмениджмънта с цел да се обоснове необходимостта от образование по хореография с модул „Културен и артмениджмънт”.

7. Методология на изследването

Спецификата на дисертационния труд, а именно неговата интердисциплинарност, предполага, че в процеса на решаване на поставените задачи за постигане на изследователската цел е необходимо използването на широк спектър от похвати и методи за научно изследване. Похватите на научното изследване са от теоретичната област на културологията, естетиката и социологията на културата; анализ, систематизиране, класифициране и типизиране. Използваните методи са: емпирично изследване, проучване на източници с информация, наблюдения, сондиране на мнение – интервю, проучване на опит.

По-конкретно изследователските методи **обхващат:**

✓ проучване, систематизиране и интерпретация на българска и чуждестранна научна литература в областта на фолклора, мениджмънта на културата и изкуството;

✓ анализ на законите в областта на културата;

✓ приложен анализ на социологическа и статистическа информация от български и чуждестранни изследвания в областта на културата и изкуството и съпътстващия ги мениджмънт;

✓ полустандартизирано изследователско интервю с директори и главни художествени ръководители на фолклорни ансамбли в България и анализ на получената информация;

✓ експертен анализ за развитието на фолклорното изкуство в периода на социалистическо управление на страната (1944–1989) и в периода на социокултурна промяна (1989–2013).

Теренната изследователска работа е осъществена в периода 2010–2012 година. Проведени са 21 интервюта с директори и главни художествени ръководители на фолклорни ансамбли и експерти в областта на фолклорното и сценичното изкуство.

Изборът на полустандартизираното интервю като водещ метод в изследването е продиктуван от обстоятелството, че директорите/главните художествени ръководители на фолклорни ансамбли и експертите са легитимните представители на фолклорното изкуство. Техните мнения и оценки са най-автентичните артефакти за регистриране и анализ на проблеми, които са по същество свързани със спецификата на професионалната им реализация.

8. Ограничения в изследването

Ограниченията на изследването поставят извън обхвата на дисертационния труд:

(1) традиционния фолклор,

(2) любителското музикално и танцово изкуство,

(3) частни формации с творческа дейност на фолклорна основа

и

(4) публиката като коректив за качество.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд, с обем 311 страници, се състои от въведение (6 страници), изложение в три глави (общо 187 страници), заключение (4 страници) и единадесет приложения (99 страници). Съдържанието на всяка от главите е разпределено в отделни параграфи, като в края на всяка глава са направени конкретни изводи. Основният текст съдържа 14 таблици и 12 фигури. Списъкът на използваните литературни източници (12 страници) се състои от 152 заглавия на български, руски и английски език (136 на кирилица и 16 на латиница).

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ

Глава I. РАЗВИТИЕ И СЪДЪРЖАТЕЛЕН ОБХВАТ НА ФОЛКЛОРНОТО ИЗКУСТВО

- 1.1. Понятиен апарат – терминологични уточнения по изследваната проблематика
- 1.2. Хронология в развитието на фолклорното сценично изкуство в България
- 1.3. Системният подход във фолклорното изкуство и творческият процес на фолклорна основа

Глава II. УПРАВЛЕНИЕ НА СЪВРЕМЕННИТЕ ФОЛКЛОРНИ АНСАМБЛИ

- 2.1. Организационни структури на управление и основни направления в дейността на фолклорните ансамбли в България
- 2.2. Нормативна среда за развитие на фолклорните ансамбли
- 2.3. Иновативни подходи за управление и финансиране на фолклорното изкуство

Глава III. ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ДЕЙНОСТТА НА ФОЛКЛОРНИТЕ АНСАМБЛИ ЧРЕЗ ОБУЧЕНИЕ В ОБЛАСТТА НА УПРАВЛЕНИЕТО

- 3.1. Анализ на длъжността на ръководителя на фолклорен ансамбъл
- 3.2. Създаване на компетентностен профил и изисквания за знания и умения към мениджъра на фолклорен ансамбъл
- 3.3. Новата образователна парадигма – мениджър в областта на фолклорното изкуство

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЖЕНИЯ

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Във Въведението на дисертационния труд са обосновани изборът на темата, нейната актуалност и значимостта на проблематиката. Определени са обектът и предметът на изследването. Формулирани са изследователският проблем и авторовата теза. Дефинирани са целта и конкретните изследователски задачи. Посочени са ограниченията, възприети за изследването, методологическата основа на изследването и използваният научен инструментариум.

В Глава I. „Развитие и съдържателен обхват на фолклорното изкуство” са дефинирани работни понятия и съответните терминологични уточнения с цел да се улеснят анализирането и решаването на поставените задачи в изследването. Открити и анализирани са двата основни периода, оказали влияние върху развитието на фолклорното изкуство – социалистическата култура и периодът на преход след 1989 г. Изследват се компонентите на фолклорното изкуство като система, част от системата на художественото творчество и художествената култура.

В параграф 1.1. „Понятиен апарат – терминологични уточнения по изследваната проблематика” са проучени различните терминологични постановки на ключови понятия. Терминологичната рамка обхваща: (1) фолклорно изкуство; (2) сценично изкуство; (3) културна организация; (4) фолклорен ансамбъл; (5) творческа организация; (6) статус на твореца; (7) професионалист; (8) артмениджър. Не се претендира за изчерпателно определяне на съдържанието им, уточнява се смисълът, съобразно концепцията на дисертационния труд.

Установено е, че в специализираната научна литература липсва дефиниция на понятието „фолклорно изкуство”, което е синтез от два основни термина от сферата на културата като вид дейност. Всеки от тях съдържа дълбок смисъл и висока стойност с различни характеристики, свързани с идентифицирането идентичността на

нациите. В обзора на научните източници за понятията „изкуство” и „фолклор” са представени интерпретациите на утвърдени автори като: Иван Шишманов, Тодор Иванов Живков, Петър Диневков, Анна Илиева, Иван Джаджев, Кръстьо Горанов и др.

В контекста на проблемната област в дисертационния труд се откроява позицията на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура от 1989 г., представена в Париж под формата на „Препоръка за опазване на традиционната култура и фолклор”, в която четем: „**Фолклорът** (или традиционната и популярната култура) е съвкупност от традиции. Изразени от група или отделни лица, въз основа на творения на културна общност, отговарящи на очакванията на обществото. Признати, когато отразяват неговата културна и социална идентичност. Неговите стандарти и ценности са предадени устно, чрез имитация или по друг начин. Форми на творчество са: литература, музика, танци, игри, митология, обреди, обичаи, занаяти, архитектурата и други изкуства.”¹

Изхождайки от значението на всеки един от термините („фолклор” и „изкуство”), авторът приема, че „**фолклорното изкуство**” или изкуството на фолклорна основа е уникална творческа дейност в сферата на художествената култура, обединяваща професионални знания и умения в областта на музиката, танца и песента. Синкретичността му го определя и като специфична форма на творчество в областта на фолклора, чийто краен продукт е художествено произведение с висока естетическа стойност.

Разглежда се фолклорното изкуство като вид сценично изкуство. Според някои автори (Биляна Томова, Савена Борисова) сценичното изкуство включва театър, опера, балет, танцови и музикални изпълнения и се представя пред публика на живо. Подобна е и трактовката в проектозакона за сценичните изкуства от 7.10.2010 г. Авторът приема позицията на Петър Ангелов, който

¹ Генерална конференция на Организацията на обединените нации за образование, наука и култура, Препоръка за опазване на традиционната култура и фолклор, 15 ноември 1989 г., http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13141&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, достъпно 31.03.2013.

извежда следната дефиниция: „**Фолклорното изкуство е вид сценично изкуство** и се реализира на обособена територия, наречена „сцена“. Това е специфично пространство, предназначено за представяне на творческия продукт. За разлика от някои други видове сценични изкуства, като театрално-драматичното, което изисква строго определена закрыта театрална сцена, фолклорното изкуство може да бъде представено на открито – на площади, стадиони, фестивални площи и др. В този случай сцената е условна”².

В контекста на проекта за Закон за сценичните изкуства от 7.10.2010 г. се прави опит за дефиниране на термина „фолклорен ансамбъл”. Според допълнителните разпоредби, § 1: „Фолклорен ансамбъл е организация с оркестър, хор и танцов състав, в които се реализират и разпространяват хорови и танцови творби, както и цели спектакли от областта на българския фолклор”³. Авторът определя това за първи опит поради факта, че фолклорното сценично изкуство в своята същност развива творческа дейност, създаваща уникален художествено-естетически продукт – музикално-танцово произведение, реализиран от творческата мисъл на твореца-композитор и твореца-хореограф, разпространяван чрез дейността на фолклорните ансамбли. Необходимо е да се отбележи, че между колективите за автентичен фолклор, които представят на сцена образци от културно-историческото наследство, и фолклорните ансамбли, които представят на сцена авторски произведения, съществуват различия от творчески и естетически порядък. В определението за „фолклорен ансамбъл” е задължително да присъства „авторство на фолклорна основа”. Това дава основание на автора да направи следното терминологично уточнение: **фолклорният ансамбъл** е културна организация, която в своята дейност издирва, съхранява и популяризира българския фолклор чрез обработка и сценична адаптация на автентичен материал или интерпретацията му в авторски творчески продукт.

² Интервю с проф. Петър Ангелов като експерт в областта на фолклорното изкуство, вж. Приложение I.1 към дисертационния труд

³ Проект на Закон за сценичните изкуства, 07.10.2010 г., изготвен от Адвокатско дружество „Камбуров и съдружници” по поръчка на Министерството на културата

Проблематиката в дисертационния труд, в сферата на мениджмънта на фолклорното изкуство се фокусира и върху дефинирането на понятието „артмениджър”. Етимологично терминът е изграден от две основни понятия (фр. *art* – изкуство, и англ. *manage* – ръководя, управлявам, справям се).

Различията в тълкуването на термина „артмениджър” в специализираната литература възникват поради това, че понятието „мениджмънт” от словосъчетанието включва в себе си управлението на различни обществени сфери. Учени от различни области разглеждат и тълкуват управлението от собствена гледна точка. Икономистите смятат управлението за ресурс, труд, капитал и организация или гледат на него като система на властта за постигане на бизнес цели. Социолозите поставят мениджърите в елита на обществото. Питър Дракър определя мениджмънта като „многофункционален орган”. Според Американската асоциация за управление мениджмънтът е насочването на човешките и материалните ресурси в динамично развиващата се организационна единица. Джордж Р. Тери определя управлението като: „процес, състоящ се от планиране, организиране, контролиране на дейностите за постигане на цели чрез използването на човешки и материални ресурси”⁴. За нуждите на настоящото изследване „управление” и „мениджмънт” се използват като синонимни понятия.

Представени са дефиниции на понятията „артмениджър”, „културмениджър”, „мениджър в областта на културата”, „мениджър в областта на изкуството” от българското научно пространство. Отличава се гледната точка на Лидия Върбанова в учебника по „Управление на изкуството”, която определя мениджърите в изкуствата и културата като специалисти по управление, икономика, финанси, маркетинг, връзки с обществеността и други области. Те заемат различни управленски позиции в структурата на държавни и частни културни организации, изпълняват посреднически функции или работят в клоновете на развлекателната индустрия. Администраторите в

⁴ New Age International <http://www.newagepublishers.com/samplechapter/000951.pdf>, достъпно на 16.03.2013

културата са специалистите, които работят в държавните и местните органи на властта или заемат управленски позиции в държавните и общински културни организации. Интересна е и позицията на Иван Кабаков: „Мениджмънтът на културата: (1) организира културните дейности в рамките на едно институционално понятие за култура, (2) създава условия за творчество и културни блага, като стимулира творческата активност, и (3) представя (разпространява) създадените културни продукти и събития по начин, който ги прави достъпни за възможно по-голям кръг потребители”⁵. И двете дефиниции отговарят на характеристиката на изследването съобразно българската реалност, в която функционира фолклорното изкуство със своята специфика.

В изложението на параграф 1.1 са представени и дефиниции на понятията „културна организация”, „творческа организация”, „статус на творец” и „професионалист”.

Параграф 1.2. „Хронология в развитието на фолклорното сценично изкуство в България” е посветен на основни периоди, оказали влияние върху развитието на фолклорното изкуство до достигането на съвременното сценично интерпретиране на музиката и танца. Подобно на другите видове сценични изкуства (опера, балет, театър) фолклорното изкуство преминава през следните етапи на развитие:

✓ Период на социалистическо управление на културните процеси;

✓ Период на преход след 1989 г.

Разглеждат се и се анализират специфични характеристики, които оказват влияние върху организацията и управлението на фолклорното изкуство, резултат от политическото, икономическото и културното развитие на България.

Първият етап, **Фолклорното изкуство в периода на социализма**, представя годините след 1944-а. До тогава (в периода 1878–1944) българската държава е изградила и започва да развива културно-институционална система. Утвърждава държавното

⁵ Кабаков, Ив. Мениджмънт и правна инфраструктура (Практики и процеси в България от края на ХХ и началото на ХХІ в.). С., 2004

начало в управлението и финансирането, но същевременно запазва и стимулира общественото начало, като по този начин поддържа унаследеното от Възраждането демократично начало в местното самоуправление. Развива се културна политика, адекватна на европейското културно развитие.

Проучванията на управлението на културата в периода 1944–1989 година дават възможност да се проследят мястото и ролята, структурата и функциите на художествената самодейност в контекста на социалистическата култура. Със Закона за Камарата на народната култура още от 1943 година се утвърждава държавният патронаж над културата. От 1948 до 1954 година централизираното управление на културата се осъществява от Комитета за наука, изкуство и култура. Този първи опит в централизираното управление на социалистическата култура има да изпълнява следните основни задачи: единно ръководство, планиране, съгласуване и контрол на научноизследователската и художественотворческа дейност на научните институти и културните институти и организации.

След проучване на редица национални документи се отразява опитът в периода 1981–1985 година да се изведат като належащи теоретико-методологическите проблеми на управлението на икономиката на културата в съответствие с потребностите на планово-управленската практика в системата на културата. Комитетът за култура приема Програма за усъвършенстване на управлението и последователното прилагане на новия икономически механизъм в областта на културата, чието изпълнение е задача пред целия културен фронт⁶. Констатира се, че десет години преди смяната на парадигмата на културата са разработени: теоретико-методологическите проблеми на управлението на качеството в областта на културата; усъвършенстването на управленската практика в културата като условие за ефективно използване на кадрите на културата и изкуствата; приложението на системния, структурно-функционалния, програмно-целевия, мултипликационния и

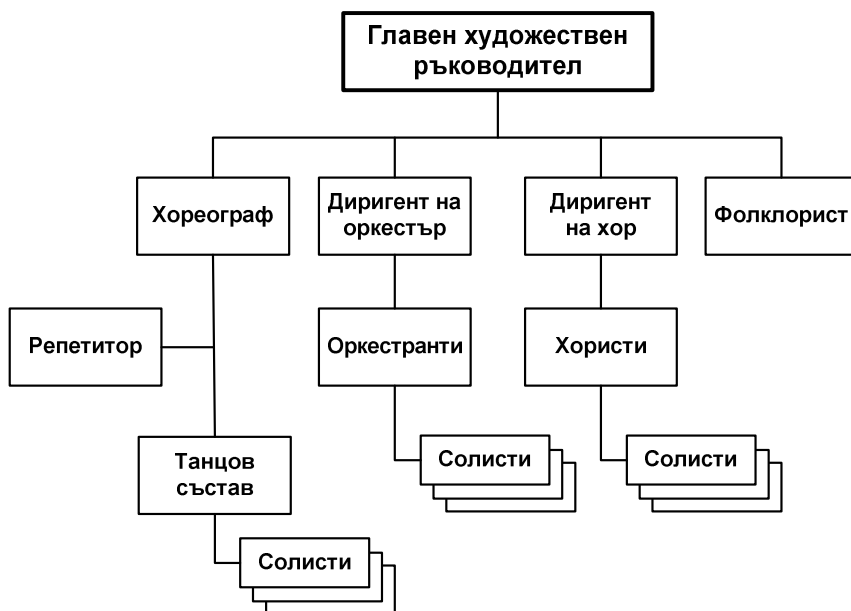
⁶ Програма за усъвършенстване на управлението и последователно прилагане на новия икономически механизъм, Комитет за култура, 1981

икономическия подход. В тази насока се търси прилагане на по-конкретни показатели, критерии и методи на оценка и стимулиране във всички сектори на културата. Целта е да се създадат реални предпоставки за съчетаване на моралните с материалните стимули, на политическия и идеологическия с икономическия подход в управлението на качеството.

Подчертава се, че културната политика в периода на социализъм се характеризира с тотална централизация в управлението на културните процеси. Наблюдава се идеологически монопол при налагането на културни ценности и се акцентира върху екстензивното развитие на културата.

Отразява се, че българските културни институции и в частност професионалните фолклорни ансамбли се изграждат като просветителски организации за издигане самочувствието на народа ни. Изгражда се система от държавни културни институции и се централизира управлението на културата. Структурата на управление е пирамидално централизирана, като всяка сфера от културата е институционализирана и администрирана от властта на партията-държава.

В контекста на изследвания период се обръща по-голямо внимание на творческата личност на Филип Кутев, който има изключителен принос за развитието на фолклорното изкуство. През 1949 година в България гастролира руският (тогава съветски) ансамбъл „Пятницик”. Възхитен от видяното и от уникалната сплав на хор, оркестър и танцов състав, претворяващи традиционния фолклор, чрез сценична интерпретация, Филип Кутев създава през 1951 година първия професионален състав в страната – Държавния ансамбъл за народни песни и танци. Днес той съществува като Национален фолклорен ансамбъл, носещ неговото име – „Филип Кутев”. Така Кутев се нарежда до имената на големите творчески личности Александър Александров (създател на ансамбъл „Ал. Александров”) и Митрофан Пятницики (създател на ансамбъл „Пятницик”), които основополагащо бележат развитието на българското сценично фолклорно изкуство. В този начален период от съществуването си ансамбълът има следната йерархична структура:

Фигура 1. Художественотворческа структура на ансамбъл „Филип Кутев”

По подобие на Държавния ансамбъл, след 1951 година до 1979 година, са създадени 16 фолклорни ансамбъла (ФА), които изграждат единна Национална мрежа на професионалните фолклорни ансамбли. Йерархичната структура на ансамблите е идентична с тази на Държавния фолклорен ансамбъл „Филип Кутев”.

Таблица 1

Национална мрежа на професионалните фолклорни ансамбли

№	Година на създаване	Ансамбъл	Град
1	1951	ДАНПТ „Филип Кутев”	София
2	1954	АНПТ „Пирин”	Благоевград
3	1954	Тракийски АНПТ („Тунджа”)	Ямбол
4	1954	АНПТ „Добруджа”	Добрич
5	1955	АНПТ „Загоре”	Стара Загора
6	1959	АНПТ „Сливен”	Сливен
7	1959	Северняшки АНПТ „Плевен”	Плевен
8	1960	АНПТ „Родопа”	Смолян
9	1962	АНПТ „Пазарджик”	Пазарджик
10	1965	АНПТ „Странджа”	Бургас
11	1966	Капански ансамбъл „Разград”	Разград
12	1971	АНПТ „Дунав”	Видин
13	1974	Държавен фолклорен ансамбъл „Тракия”	Пловдив
14	1975	АНПТ „Кюстендил”	Кюстендил
15	1976	АНПТ „Варна”	Варна
16	1979	АНПТ „Мизия”	Търговище

Основните характеристики в управлението на ФА в периода 1951–1992 г. са следните:

(1) Основен източник за финансиране на ансамблите са държавата и общините (пълна бюджетна издръжка).

(2) Репертоарът на ансамблите се предлага от техните художествени съвети и се утвърждава от Държавна агенция „Музика” – административна структура в Комитета за култура.

(3) Изгражда се стабилна инфраструктура за творческа и репетиционна дейност на ансамблите.

(4) Концертната дейност се организира от структура с основни функции в разпространителската и импресарска дейност, също на подчинение на Комитета за култура.

(5) Ролята на главния художествен ръководител се свежда до изграждането на репертоарен план, активна изследователска и творческа дейност и административно управление, като втори разпоредител на бюджета.

Културните промени след 1989 г. и отражението им върху фолклорното изкуство в периода на преход. В тази част от дисертационния труд се правят анализ и оценка на проблемите на един продължителен етап, който се характеризира с множество икономически и политически фактори, повлияли върху развитието на културната политика на България и в частност на фолклорното изкуство като неин фундаментален структурен елемент. Представят се задълбочени анализи на тези фактори и тяхното влияние в сферата на културата, направени от група изследователи в поредица от доклади за Културния профил на България за Съвета на Европа и в доклади на ръководството на Съюза на българските музикални и танцови дейци по проблемите на сценичните изкуства. Описват се дейността и функциите на Националния център за музика и танц (НЦМТ) за провеждане на държавната културна политика в областта на музикалното и танцово изкуство.

Установява се, че в периода на 90-те години дейността на професионалните фолклорни ансамбли е подчинена все още на централизиран модел на управление. Промяната е, че изградената Национална мрежа от ФА намалява през 1991 г. с прекратяването на дейността на два професионални фолклорни ансамбъла: АНПТ „Варна” и АНПТ ”Кюстендил”. Констатира се, че държавата продължава да финансира само два фолклорни ансамбъла, а издръжката на останалите си остава грижа на общините. През 1998 г., след прехвърлянето на Държавния фолклорен ансамбъл „Тракия” към Община Пловдив, на държавна издръжка остава само НФА „Филип Кутев”. Може да се каже, че този преходен период, който

продължава и днес, има следните последствия върху дейността на ФА:

➤ Бюджетните проблеми на общините задължават Общинските съвети да редуцират числения състав на ансамблите. Така от 60–70 души ансамблите стигат до 30–40 души артистичен състав и администрация.

➤ Силно намалява концертната дейност на ансамблите, много от тях придобиват местно значение. Общинските ръководства полагат сериозни грижи за тяхното запазване, тъй като те имат своята публика и сериозно се вметват в културния и празничен календар на общините.

➤ Намаляват възможностите за постоянна бюджетна субсидия, което принуждава ансамблите да използват тези средства предимно за работни заплати и поддръжка на материалната база, докато за творческа дейност почти не остават средства.

➤ От 1991 г. фолклорните ансамбли получават възможността да разширят собствената си дейност, като по този начин подпомагат бюджетната си издръжка. Допълнителните приходи са главно от даване на помещения под наем и спонсорства.

➤ Разходите за реализацията на творческия продукт (концерт, спектакъл) са почти равни на приходите. Ето защо част от тях могат да се покрият от входния билет, а остатъкът трябва да се поеме от държавата или общината. Това е така, тъй като фолклорното изкуство изисква много средства и не е в състояние да се издържа от цената на входния билет.

Всичко това дава основание да се заключи, че държавната стратегия за развитие на културата след 2000 година е насочена към децентрализация. С постоянното намаляване на средствата от бюджета, отпускани за култура, държавата се оттегля от позицията си на траен устойчив донор, а културните институти, в частност фолклорните ансамбли, са в период на преход, характеризиращ се с процес на оцеляване. Държавата инициира деконцентрация на отговорностите към местната власт в общините.

В настоящата част на дисертационния труд се представят „Празници на фолклорното изкуство”, форум, утвърдил се от периода на социалистическо управление на страната и останал

единствен, където всеки ансамбъл в България може да покаже своето изкуство.

В заключение се прави изводът, че поставено в нова ситуация, финансовото управление на ансамблите, като нова мениджърска функция за главните художествени ръководители, изисква постоянна работа за привличане на алтернативни източници на приходи за творческа и концертна дейност. Появилата се възможност за финансиране чрез проекти предполага и компетентност за управление на такъв вид дейност. Това е нов вид функция, която до момента те не са изпълнявали. И още се отбелязва, че успехът на една културна организация в съвременните бизнес условия зависи от компетентността на мениджъра, която включва модули от знания и умения за изпълнение на функции в различни направления: управление, предприемачество, маркетинг, финанси и администрация.

В параграф 1.3. „Системният подход във фолклорното изкуство и творческият процес на фолклорна основа” се анализира фолклорното изкуство като система на базата на принципите, методите и категориите на системния подход. Изясняват се теоретичните основи на фолклорното изкуство като вид сценично изкуство и се прави опит чрез системния подход да се изведе като подсистема на художествената култура. Отразява се, че елементите на фолклорното изкуство са два – музика и танц. В сценичната практика те могат да съществуват както самостоятелно, така и във взаимовръзка, което се определя като паралелен синтез. Различието между двата елемента на фолклорното сценично изкуство, когато те съществуват като самостоятелен вид изкуство, е в основните изразни средства. Посочени са приликите и отликите между музиката и танца, развили се във времето, но именно те изграждат фолклорното изкуство като система. Представена е системата на сценичните изкуства, които са част от суперсистемата „култура”.

Фигура 2. Система на сценичните изкуства

Така изведено от контекста на голямата система „сценични изкуства”, фолклорното изкуство се обособява в самостоятелна система (фиг. 1.2).

Ситуирано в системния подход на анализ, фолклорното изкуство притежава своите класификационни признаци. Въз основа на теоретичен анализ на системния подход и съобразно класификационните признаци на различните видове системи се констатира, че фолклорното изкуство се различава като изкуствен тип система, създадена от човека творец, много сложна, отворена за взаимодействие с околната среда и динамично развиваща се във времето.

На базата на теоретичен анализ се разглежда творческият процес в изкуството на фолклорна основа. Представа се разработка,

опит да се обособят основните етапи на творческия процес да се изведат специфичните особености в творчеството на фолклорното изкуство като синкретичен вид изкуство и да се дефинират различните дейности на твореца (композитор и хореограф). Разглежда се фолклорното изкуство, като част от социодинамиката на художествената култура, в структурата му функционират няколко съставни части, които характеризират неговите особености. Тези съставни части в дисертационния труд се наричат „компоненти на фолклорното изкуство”: творчество, разпространение и възприятие. Диференцира се хореографът като човека творец, създател на оригинални танцови произведения, от ръководителя на танцовата формация – репетитора. Обуславят се два вида творчество на фолклорна основа: музикално фолклорно творчество и танцово фолклорно творчество. Те са взаимно свързани, но творческият процес е различен. Изведени са резултатите от творческата дейност на фолклорна основа на твореца композитор и твореца хореограф, а именно – различните видове художествени произведения и крайният продукт след техния синтез.

Таблица 2

Фолклорно творчество

	Творчество на фолклорна основа	
	Музикално	Танцово
Творец	Композитор	Хореограф
Художествена творба	Оркестрова пиеса Вокална пиеса Вокално-инструментална пиеса	Хореографска композиция – танц
	Музикално-танцово произведение	

Въз основа на направения преглед в първа глава могат да се формулират следните **обобщения**:

1) За изследователите в различни научни направления периодът след 1989 година предоставя нови възможности за изследователска работа. Направеният обзор в първа глава потвърждава това авторово виждане. Периодът на социализъм е представен в неговите ясно очертани граници, докато във втора глава фолклорният ансамбъл се разглежда в контекста на извършващите се политически, икономически и културни промени след 1989 г., промени, продължаващи и до днес.

2) След началото на демократичните процеси става ясно, че партийната линия при създаването на сценично фолклорно изкуство от фолклорните ансамбли, в една многопартийна система не може да съществува по същия начин, без необходимите финансови средства, отпускани целево десетилетия наред. Но създадената вече Национална мрежа от фолклорни ансамбли е една „пълнокръвна система”, показала своята ефективност в културното развитие на България.

3) Осъществяването на ефективен мениджмънт на фолклорните ансамбли, съобразно мисията им на културни институти в областта на фолклорното изкуство е основна задача на дисертационното изследване, която се състои в разработването на ефективна организационна структура на управление. Фолклорните ансамбли, изпълняващи функциите на културни институти, се класифицират като организации от социален тип с ясна стратегическа мисия в опазването на фолклорното наследство на България.

4) Преходът в развитието на културата и съпътстващите я управленски процеси, както и интегрирането ни в европейското културно пространство поражда необходимост да се проведе процес на адаптация в структурата на управление на фолклорните ансамбли с цел подобряването ѝ.

В Глава II. „Управление на съвременните фолклорни ансамбли” акцентът е поставен върху управлението – основни дейности, организационни структури, нормативна среда и иновативни подходи за финансиране. Направени са обзор и коментар на състоянието на фолклорните ансамбли в съвременната икономическа среда в България. Обосновава се необходимостта от

въвеждане на нова длъжност в структурата на фолклорния ансамбъл.

Параграф 2.1. „Организационни структури на управление и основни направления в дейността на фолклорните ансамбли в България” се концентрира върху анализ и извеждане на проблемни области в двете основни направления в дейността на ФА – творческа и концертна дейност. По отношение на **творческата дейност (ТД)** е представен творческият екип, отговорен за нея, който планира репертоара на ансамбъла. Констатира се, че репертоарът определя визията на фолклорния ансамбъл и е основен компонент за добра ТД. Анализира се какво включва репертоарният план, кой го изготвя, през какви етапи преминава изпълнението му. Коментирани са факторите, които влияят върху подбора и подготовката на репертоара. Изброени са художествените критерии, по които се изгражда репертоар. Разгледан е процесът по осъществяването на репертоарния план, който е свързан с планиране и организация на репетиционната дейност на изпълнителските звена на фолклорния ансамбъл, което е пряка отговорност на техните художествени ръководители като част от творческия екип. В изследването се представят различните видове творчески проекти: дългосрочни; едногодишни и краткосрочни проекти в контекста на управленските процеси.

В настоящия параграф се ситуира и **концертната дейност** на ФА – второто основно направление в тяхната дейност, свързано с разпространението на творческата продукция и опазването на фолклора като част от културното наследство на България. Обработените данни от проведените интервюта показват следните резултати, свързани с ключови моменти в планирането и организацията на концертната дейност: (1) организацията на концертната дейност е труден процес, свързан с рискове относно очакваните резултати и изпълнението на договорните отношения; (2) отсъствието на специалист по продажбата на творческия продукт се оказва проблем за всички ансамбли; (3) поради финансовата стагнация по време на „преход” се прибегва до редуциране на бройките на артистите, участващи в определен концерт, което осакатява качеството на програмите.

Аргументирани са мненията на друга част от респондентите, според които наличието на длъжност в административно-функционалното звено в структурата на ансамбъла с делегирани отговорности и задължения в частта концертна дейност ще подпомогне работата на директора и главния художествен ръководител. Изразена е и необходимостта от подсилване на рекламната дейност или започване на работа в тази посока.

В процеса на анализ се установява една положителна практика в концертната дейност на ансамблите, свързана с изграждането на аудитория. Малките общински фолклорни ансамбли организират образователни концерти, съвместна инициатива на ръководствата на ансамблите и Инспекторатите по образование към общините. Тези изяви имат положителен ефект върху формирането на:

- 1) траен интерес към българския фолклор,
- 2) чувство за принадлежност към определена общност,
- 3) естетически критерии и
- 4) познания сред подрастващото поколение за традициите на българския народ.

Като добра практика, свързана с делегирането на правомощия, се откроява „Капански ансамбъл”, който в организационната си структура има длъжност „заместник-директор” с вменени отговорности по организацията и планирането на концертната дейност. Отразено е, че в периода на изследователска работа ФА „Родопа”, град Смолян, претърпява двукратни промени в управлението си. Назначен е „директор” с професионални компетенции в областта на литературата и след няколко месеца е сменен с „директор” с музикално образование и допълнителна квалификация в областта на управлението. Директор, предприемащ смели реформи в структурата на ансамбъла, както и по отношение на разпространението на творческия продукт.

Горепосочените данни дават основание да се заключи, че очерталите се проблеми, свързани с концертната дейност, са от административен и финансов характер, затова изискват професионализиране както на управлението на фолклорните ансамбли, така и на културната администрация на общините като съществен компонент от това управление. Очертават се и

прагматични предложения, изискващи диверсификация на основните дейности във функционирането им.

След анализ в параграф 2.1 се констатира, че са утвърдени два организационно-структурни модела на управление на фолклорни ансамбли в страната – държавен и общински. И двата модела имат линейно-функционална структура на управление с ясно изразени връзки между йерархичните и функционалните звена. Наблюдава се различие в управленските длъжности:

1) **държавният модел** е управляван от директор (административен), който контролира функционалните звена, прикрепени към главния художествен ръководител, отговарящ за творческата дейност;

2) при **общинския модел** управлението и на административната, и на творческата дейност се изпълнява от една личност, обединяваща двете длъжности – директор/главен художествен ръководител.

Общото е, че и в двата модела на управление се откроява липсата на длъжност с делегирани отговорности по разпространението на създадения творчески продукт.

Представя се художественият съвет, който е консултативен орган, създаден с цел подпомагане функциите на директора и/или главния художествен ръководител при вземане на решения по дейностите на фолклорния ансамбъл – творческа и концертна.

В **параграф 2.2. „Нормативна среда за развитие на фолклорните ансамбли”** е анализирана правната рамка в областта на фолклорното изкуство. Цитираните закони показват една нестабилна правова уредба в областта на изкуството и в частност на фолклорното изкуство, която постоянно е в несъстоятелност, непрекъснато са в ход процедури по изменения и допълнения на законите.

Фолклорните ансамбли институционално и правно съществуват под формата на т.нар. културни институти по смисъла на Закона за закрила и развитие на културата, които са държавни или общински културни организации. На базата на сравнителен анализ на данни от обработен емпиричен материал от проведени интервюта се констатира, че ръководствата на ансамблите, като

второстепенен разпоредител на бюджета, нямат необходимата финансова свобода.

Отбелязва се, че за повишаване активността на ФА както в творческата, така и в концертната дейност е необходимо:

- ✓ да се предостави финансова свобода под формата на делегиран бюджет;

- ✓ ансамблите да се управляват от директор, който да е първостепенен разпоредител на бюджета.

Направен е обзор на дейността на Съюза на българските музикални и танцови дейци, който показва всеотдайната грижа на синдиката за неговите членове. Откроява се активността на ръководството му по повод реформата в сценичните изкуства и се констатира, че създаването на Закон за сценичните изкуства ще бъде изключително важен нормативен документ, който в своята философия е необходимо да урежда по-доброто функциониране и управление на културните институти, изпълняващи дейности в областта на сценичните изкуства, където попадат и фолклорните ансамбли.

В параграф 2.3. „Иновативни подходи за управление и финансиране на фолклорното изкуство” се поставя акцент върху начините за набиране на допълнителни финансови средства.

В обобщен вид възможностите за финансиране на фолклорното изкуство в настоящия момент са следните:

- ✓ Държавен бюджет.
- ✓ Общински бюджет.
- ✓ Оперативни програми от Структурните фондове на ЕС.
- ✓ Набиране на средства от спонсорство и дарения.
- ✓ Средства от чуждестранни фондации.
- ✓ Програми на ЮНЕСКО.

Налага се изводът, че за преодоляване на проблемната ситуация директорите и художествените ръководители на фолклорните ансамбли или мениджърите трябва да се насочат към механизма за управление на проекти. Този нов подход ще усъвършенства управлението на същинската дейност на фолклорните ансамбли, формулирана в ЗЗРК. Това дава основание да се заключи, че въвеждането на проектното управление в областта

на фолклорното изкуство е нужно – като част от стратегическото управление на фолклорните ансамбли.

Въз основа на анализа във втора глава могат да се направят следните **изводи**:

1) Анализът на творческата и концертната дейност като основни направления в дейността на ансамблите подчертава тяхната специфика, свързана с изграждането на творчески екип, изпълнителски състав, подбор на репертоар, очаквани резултати. Тези характеристики се свързват с наличието на финанси за тяхното планиране, организиране и осигуряване. И двете дейности изискват професионално управление, което липсва по отношение на концертната дейност. Предлага се добавяне на длъжност в административно-функционалното звено, с делегирани отговорности и задължения в частта „концертна дейност“.

2) Утвърдени са два организационно-структурни модела на управление на фолклорни ансамбли в страната – държавен и общински. И двата модела имат линейно-функционална структура на управление с ясно изразени връзки между йерархичните и функционалните звена. Наблюдава се различие в управленските длъжности, което се изразява в следното. На върха в управлението в държавния модел е директор (административен), който контролира функционалните звена, прикрепени към главния художествен ръководител, отговарящ изцяло за творческата дейност. А във втория структурен модел – общинския, управлението и на административната, и на творческата дейност се изпълнява от една личност, обединяваща двете длъжности – директор/главен художествен ръководител. И в двата модела на управление се откроява липсата на длъжност с делегирани отговорности по разпространението на създадения творчески продукт.

3) Правната рамка в областта на сценичните изкуства и в частност на фолклорното изкуство показва една нестабилна нормативна уредба, която постоянно е в несъстоятелност. Ръководствата на ансамблите, като второстепенен разпоредител на бюджета, нямат необходимата финансова свобода. За повишаване активността на фолклорните ансамбли както в творческата, така и в концертната дейност е необходимо: (1) да се предостави финансова

свобода под формата на делегиран бюджет и (2) ансамблите да се управляват от директор, който да е първостепенен разпоредител на бюджета.

4) Дейността на СБМТД е в подкрепа на неговите членове и има положителни резултати по отношение на: увеличаване на трудово възнаграждение, пенсионна реформа, подписване на колективен трудов договор в бранша „Музикално и танцово изкуство”, възстановяване на фолклорен ансамбъл, предотвратяване закриването на фолклорен ансамбъл. Подчертана е активността на ръководството по повод на реформата в сценичните изкуства, започнала през 2010 г.

5) Направеният анализ на възможностите за финансиране в областта на фолклорното изкуство очертава извода, че широкообхватният подход за набиране на средства е най-удачният за ефективното функциониране на фолклорните ансамбли. Въвеждането на проектното управление в областта на фолклорното изкуство е нужно – като част от стратегическото управление на фолклорните ансамбли. Това е съвременна управленска практика, която в бъдеще ще придобива голяма популярност и у нас.

В Глава III. „Възможности за усъвършенстване на дейността на фолклорните ансамбли чрез обучение в областта на управлението” е направен анализ на длъжността на ръководителя на фолклорен ансамбъл с цел обосноваване изграждане на компетентностен профил на мениджър на ФА. Подчертава се необходимостта от нова образователна парадигма – мениджър в областта на фолклорното изкуство.

В параграф 3.1. „Анализ на длъжността на ръководителя на фолклорен ансамбъл” се представят сведения за съществуващите длъжностни характеристики, предоставени от ръководители на фолклорни ансамбли, които показват различия в кодовете от НКПД и потвърждават съществуващите три варианта в управленската длъжност на ансамбъла („директор на фолклорен ансамбъл”, „главен художествен ръководител на фолклорен ансамбъл” и „директор и главен художествен ръководител на фолклорен ансамбъл”).

Обективните показатели в обобщените данни от длъжностните характеристики за основни задължения и отговорности на директор/главен художествен ръководител на фолклорен ансамбъл сочат, че длъжността е управленска, свързана с творческата и административната дейност на ансамбъла. Донякъде отговаря на съчетание на две длъжности, но включените в тях функции „планиране, организация, контрол” дават преимущество на управлението на административната дейност. Добавянето към тях на „творчество на фолклорна основа”, „фолклорна изследователска работа”, „сценична интерпретация” и термини, изясняващи спецификата в управлението на творческия процес като част от задълженията и отговорностите им, ще даде по-голяма яснота, свързана с конкретиката на работния процес. Необходимо е да се отбележи, че липсват задължения и отговорности, които обхващат маркетинга, набирането на допълнителни финансови средства, рекламата, осигуряването на концертна дейност.

След аналитичен обзор е предложена дефиниция на длъжността **„директор на фолклорен ансамбъл”**: *Длъжност, клас I – ръководители, които планират, организират и управляват административната и творческата дейност на фолклорния ансамбъл.* Компетентното упражняване на професията изисква висше образование в областта „Музикално и танцово изкуство”, образователно-квалификационна степен „бакалавър”.

Отсъствието на мениджърска длъжност във фолклорния ансамбъл като организация поставя в ограничителна рамка използването на инструментариума на стратегическия мениджмънт. Именно това е един от решаващите фактори за подобряване функционирането на ансамблите в пазарни условия. Формирането на такъв недостатък в тяхното управление вследствие на процеса на децентрализация в управлението на културата може да бъде избегнато, като:

1) в щатното разписание на фолклорния ансамбъл се добави „мениджър на фолклорен ансамбъл” или

2) се придобие допълнителна квалификация в областта на мениджмънта от настоящите ръководители и се допълнят длъжностните им характеристики.

Липсата на функции, свързани с концертната дейност като основна за фолклорния ансамбъл, предполага обособяване на компетентностен модел за изграждане на профил „мениджър на фолклорен ансамбъл”.

В параграф 3.2. „Създаване на компетентностен профил и изисквания за знания и умения към мениджъра на фолклорен ансамбъл” авторът дефинира работни понятия – компетенция, знания и умения, с цел прецизност при използването на терминологичната рамка в настоящата част на изследването.

Емпиричният анализ на мнения на респондентите по въпроси, свързани с идентифициране на профила на „мениджър на фолклорен ансамбъл”, водят до следните констатации:

✓ Все още се налагат старите методи и подходи на управление от социалистическия период поради факта, че по-голямата част от ръководителите са възпитаници на това време и новото им е чуждо. Прозира неразбиране на понятието „мениджмънт” и усещането, че мениджърът е заплаха за установената еднолична власт на „директора, той и главен художествен ръководител”.

✓ Разбира се, че се отчита факторът „пари” при структуриране на ръководството – по-малко длъжности, по-малко разходи. Някъде се ограничават изискванията за мениджърските функции до организация на концертната дейност. Наблюдава се слаба компетентност в областта на администрацията и управлението и страх да се прилагат бизнес практики в сценичните изкуства.

След анализа на отговорите на респондентите в обобщен вид профилът на „мениджър на фолклорен ансамбъл” се представя като:

Длъжност, която в структурата на ансамбъла е подчинена на директора/главния художествен ръководител и в своите действия го подпомага. Изпълнява задачи, свързани с: административната дейност; набиране на допълнителни финансови средства; продажба на творчески продукт (концертна дейност) и рекламна дейност. Компетентното упражняване на професията изисква образование в областта на изкуството и допълнителна квалификация в сферата на управлението (артмениджмънт).

Получената характеристика на профила определя и точните компетенции с изисквания за знания и умения. Класифицира се като тип *функционален компетентностен профил*. Аргументът на автора за определяне на типа класификация – функционален, е дефиницията на понятието „мениджмънт“ на Питър Дракър: „Думата „мениджмънт“ съществува от векове. Но приложението ѝ към управляващ орган на институция е типично за Америка (...). Мениджмънт е едновременно и **функцията**, и хората, които я поемат. Означава социална позиция и власт, но и научна дисциплина и поле за изследване.”⁷

Представя се адаптиран образец на Компетентностен модел, в който компетенциите се разглеждат в общ и функционален модел (табл.3).

Таблица 3

Компетентностен модел на директор/главен художествен ръководител и мениджър на фолклорен ансамбъл

Общи компетенции					
Директор / Главен художествен ръководител	Лидер- ство	Гъвка- вост	Екипна работа	Аналитична мисъл	Мениджърски компетенции, които се отнасят до ръководителя
	Ефектив- ност	Инова- ции	Общува- не	Разрешаване на проблеми	
Функционални компетенции					
Мениджър на фолклорен ансамбъл	Техни- ческа грамот- ност	Управле- ние на риска	Управле- ние на промяна та	Правни познания	Функцио- нални компетенции, свързани с особености на функционална специализа- ция на мениджъра
	Познава- не на пазара	Сключване на сделки		Управление на проекти	

⁷ Дракър, П. Мениджмънт – задачи, отговорности, практики. „Класика и Стил” ООД, С., 2003, с. 8

В параграф 3.3. „Новата образователна парадигма – мениджър в областта на фолклорното изкуство” авторът разглежда предлаганите образователни продукти по артмениджмънт в България и в световен мащаб⁸ и обосновава въвеждането на парадигмата „мениджър в областта на фолклорното изкуство”. Изведени са терминологични уточнения за понятието „културен мениджър” с цел точност при формирането на изисквания към образователния профил на мениджъра в областта на фолклорното изкуство.

Представени са трактовки от българското и международното научно пространство за артмениджър и културмениджър. Интерес представлява трактовката на Уилям Бърнес. Той посочва, че „артмениджър е човекът, който създава и уговаря срещите на артиста с публиката. Фундаментът в управлението на изкуството са творческата енергия и лидерството като умение да приобщаваш група хора около една обща цел”⁹.

Мониторингът за българското образователно пространство показва, че нишата за интердисциплинарни бакалавърски и магистърски програми в областта на управлението на изкуството е разнообразна.

Доклади и анализи (международни) сочат, че днес в Америка и европейските държави функционират университети (държавни и частни), научни центрове и институти, които предлагат различни образователни продукти – бакалавърски и магистърски програми, квалификационни курсове в областта на управлението на изкуството. Обърнато е внимание на това, че културният мениджмънт се развива по различен начин в Америка и Европа. Разликата е в това дали практическите умения са по-важни, или натрупаните академични знания. Американците обръщат по-голямо внимание на пазарните механизми, докато европейците се отнасят с по-голямо уважение към академичните познания.

Общ аспект в предлаганите бакалавърски и магистърски програми по управление на изкуствата от колежи и университети в Съединените щати е, че студентите получават солидна основа в

⁸ Авторът не претендира за изчерпателност на анализа.

⁹ **Byrnes, William.** The management and the Arts. Elsevier Inc., 2009, p. 23

принципите на бизнеса и икономиката, свързани с предизвикателствата и проблемите в света на изкуството. Студентите се подготвят за работа „зад кулиси“ във визуалните и сценичните изкуства.

Европейското образователно пространство в областта на изкуството е представено чрез дейността на Европейската лига на институтите по изкуствата (ЕЛИА). ЕЛИА е независима организация, в нея членуват около 350 образователни института от над 45 страни. Представява всички жанрове в областта на изкуството, като включва архитектура, танц, дизайн, изобразително изкуство, медийни изкуства, музика и театър. Членове на лигата са художници, артисти, учители, администратори и мениджъри и повече от 250 000 студенти, на които ЕЛИА предоставя възможност за осъществяване на диалог в процеса на вземане на ключови решения, обмен на знания и мобилност¹⁰. ЕЛИА предоставя информация за изградени програми и квалификационни курсове по артмениджмънт и организира различни образователни форуми в областта на изкуството.

Ключов момент в дисертационния труд е представянето на дейността на ЕЛИА в контекста на Болонския процес. По този въпрос се откроява мнението на Джон Бътлър – член на Борда на ЕЛИА, който посочва, „че изкуството има най-големия принос за развитието на европейската култура и е мощен източник на икономически растеж в Европа (...) Изкуствата са уникални, като начин на мислене, работа, вземане на решения, което е полезно за всички нас.“ В контекста на настоящото изследване се поставя акцент върху констатацията в проучване на ЕЛИА, че реформата в образованието по изкуства се насочва към интердисциплинарност, която се фокусира върху усвояване не само на конкретните компетенции за определения вид изкуство, но и върху получаване на начални знания за бизнес, маркетинг, умения в информационните технологии. Това широкоспектърно поле от информация по време на обучението ще подготви студентите за оцеляване в професионална среда и ще даде възможност за предефиниране на ролите им в обществото, в новите икономически

¹⁰ Източник: <http://www.elia-artschools.org/>, достъпно към 3.03.2013

и политически условия, като познанията в областта на изкуството ще им осигурят предимство за реализация поради факта, че художествените дисциплини развиват творческата индивидуална мисъл и дават свобода за интерпретация.

В настоящата част се представя съвременният профил на артмениджъра, който според Пол ди Маджио е над средна класа, има образование или е специализирал в областта на управлението. А в изследване на Денис Рич и Дан Дж. Мартин е отбелязано, че за да е ефективен мениджърът в областта на изкуствата, са необходими топумения, като лидерство, набиране на средства, комуникация/писане, маркетинг и развитие на публиката, бюджетиране.

Констатира се, че в сферата на фолклорното изкуство се налага да се осъществи професионална диференциация между артиста изпълнител, артиста творец и административно-управленския труд. Това може да се постигне, като се институционализира системата за академична подготовка на професионални мениджъри и администратори в областта на фолклорното изкуство. Необходима е теория за управление в областта на изкуството, която да се базира на практиката в различните видове изкуства. В тази връзка се налага преформулиране на образователните програми. Трябва да се подготвят:

- ✓ мениджъри в областта на изкуството с компетенции в чувствителността и свободата на творчеството;
- ✓ творци и мениджъри с придобит нюх към бизнеса;
- ✓ изпълнители с мениджърски компетенции.

В контекста на усъвършенстването на управлението на фолклорните ансамбли се констатира, че настоящият директор и/или главен художествен ръководител притежава знания в областта на изкуството, но не и управлението, икономиката и организацията на тези културни институти. Това насочва вниманието в изследването към необходимостта от обучение на специалисти с компетенции по дейностите, свързани с набиране на средства и продажба на творчески продукт.

Въз основа на изложеното в трета глава могат да се направят следните **изводи**:

1) Анализът на НКПД сочи, че в него не фигурират длъжности с наименование „директор на фолклорен ансамбъл” или „главен художествен ръководител на фолклорен ансамбъл”, но те могат да бъдат адаптирани към длъжност с код 1431 – 7004 „директор на културна организация/културен институт”, със съответно прилежащите задачи съобразно спецификата на фолклорното изкуство. Подобен род адаптация може да спомогне за разработването на длъжностна характеристика, реално отговаряща на изпълняваните функции от „директор, който е и главен художествен ръководител”.

2) Изследването води до извода, че фолклорните ансамбли са бюджетни културни институти, управлявани от директор и/или главен художествен ръководител, които не се разпознават като мениджъри, а като творчески личности. Те са лидери в областта на управлението на творчеството, но не притежават необходимите познания за управление на бизнеса, свързан с разпространението на фолклорния продукт. Формирането на такъв недостатък в управлението вследствие на процеса на децентрализация в управлението на културата може да бъде избегнат, като:

➤ в щатното разписание на фолклорния ансамбъл се добави длъжност „мениджър на фолклорен ансамбъл”

или

➤ се придобие допълнителна квалификация в областта на мениджмънта от настоящите ръководители и се допълнят длъжностните им характеристики.

3) Обобщава се, че „директор на фолклорен ансамбъл” е длъжност, клас 1 – ръководители, които планират, организират и управляват административната и творческата дейност на фолклорния ансамбъл. Компетентното упражняване на професията изисква висше образование в областта „Музикално-танцово изкуство”, образователно-квалификационна степен „бакалавър”.

4) След анализ на функциите на ръководствата на фолклорни ансамбли се очертава следният профил на мениджъра на фолклорен ансамбъл. Длъжността „мениджър на фолклорен ансамбъл” в структурата на ансамбъла е подчинена на директора/главния художествен ръководител и в своите действия го подпомага.

Изпълняваните задачи са свързани с: административна дейност; набиране на допълнителни финансови средства; продажба на творчески продукт (концертна дейност); рекламна дейност. Компетентното упражняване на професията изисква образование в областта на изкуството и допълнителна квалификация в сферата на управлението (артмениджмънт). Класифицира се като тип функционален компетентностен профил.

5) Констатира се, че българското образователно пространство в областта на културния мениджмънт предлага магистърски програми като надграждащо ниво на предходно бакалавърско обучение в областта на изкуствата. Образователната ниша за интердисциплинарни бакалавърски програми в областта на изкуствата е активна, но при разкриването им е необходимо да се спазват законовите норми в областта на висшето образование като акт за легитимност на документа, който получават студентите на финала на своето обучение, и гаранция за признаване при професионална реализация. Световното образователно пространство по управление в областта на изкуствата предлага обучение, което включва като топумения лидерство, набиране на средства, комуникация/писане, маркетинг, бюджетиране.

6) Професионализирането на управлението на фолклорните ансамбли дава възможност за усъвършенстване на уменията и компетенциите на ръководните длъжности като основен фактор за ефективното им управление. Нужни са образование или допълнителна квалификация в областта на артмениджмънта, които да включват: административни умения; знания и умения за набиране на допълнителни финансови средства, продажба на творчески продукт (концертна дейност) и рекламна дейност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Диверсификацията на художественото произведение, продукт на фолклорното сценично изкуство, предполага гъвкаво управление в динамично развиващата се пазарна икономическа среда. Характеристиките на времето – динамика и нестабилност, засягат пряко продукцията, която предлагат фолклорните ансамбли като

услуга под формата на концертна дейност. Тази нестабилност, появила се след 1989 г., подлага на риск съществуването им като културен институт със стратегическа мисия в опазването на фолклорното наследство на България. Ефективното им управление е в непосредствена зависимост от: (1) нагласата на управляващите на държавно и общинско ниво и (2) публиката като коректив за качество.

Извършеното изследване на база интервюиране и анкетиране на действащи ръководители на фолклорни ансамбли в страната и сондиране на мнения на експерти в областта на изкуството показва, че адекватното функциониране на фолклорен ансамбъл изисква компетенции, свързани с мениджмънта – художествен/артистичен и административен. Това потвърждава актуалността на изследваната проблематика и практическата приложимост на дисертационния труд.

За да се постигне основната цел и да се изпълнят съпътстващите я задачи в изследването, се анализират въпроси, свързани със състоянието на мениджмънта на фолклорното изкуство и се идентифицират съществуващите проблеми.

Резултатите от направения анализ аргументират авторовата теза, че се налага преосмисляне на образователната парадигма и дефиниране на професионалните функции на „директор” и „главен художествен ръководител на фолклорен ансамбъл”. Необходима е промяна в поведението им спрямо пазара на изкуствата в културното пространство. В обобщен вид аргументите са:

✓ Съществуват проблеми в двете основни направления в дейността на фолклорните ансамбли – творческа и концертна. Проблеми от административен и финансов характер, които доказват, че се изисква професионализиране както на управлението на фолклорните ансамбли, така и на културната администрация на общините като съществен компонент от това управление. Очертава се прагматично предложение – добавяне на нова длъжност в административно-функционалното звено на ансамблиите, с делегирани отговорности и задължения в частта концертна дейност.

✓ Правното регламентиране на фолклорното изкуство се базира на една нестабилна нормативна уредба, която е в

несъстоятелност. Като второстепенен разпоредител на бюджета ръководствата на ансамблите нямат необходимата финансова свобода за повишаване на активността както в творческата, така и в концертната дейност. Предлага се фолклорните ансамбли да се управляват от директор, който да е първостепенен разпоредител на делегирания бюджет.

✓ Широкообхватният подход за набиране на средства е най-удачният за ефективното функциониране на фолклорните ансамбли. Въвеждането на проектно управление в областта на фолклорното изкуство е нужно като част от стратегическото управление на фолклорните ансамбли. Това е съвременна управленска практика, която в бъдеще ще придобива популярност и у нас.

✓ Профилът на артмениджъра в областта на фолклорното изкуство е във взаимообусловеност с икономическото развитие, което изисква отчитане и хармонизиране на тези отношения. В резултат на изследването могат да се направят препоръки за преформулиране на образователните програми към подготовка на:

- ↪ мениджъри в областта на изкуството с компетенции в спецификата на творчеството;
- ↪ творци и мениджъри с придобит нюх към бизнеса;
- ↪ изпълнители с мениджърски компетенции.

IV. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научно-приложни:

1. За първи път в обсега на научно изследване попада професионалното фолклорно сценично изкуство, неговото управление в различни периоди от историческото развитие на България.

2. Научно се дефинира терминът „фолклорно изкуство” като част от системата на художественото творчество и художествената култура.

3. Създадена е авторска методика, която ефективно съчетава различни изследователски методи за постигане на поставените задачи в изследването.

Приложни:

1. Идентифицират се основните функции на директор и главен художествен ръководител на фолклорен ансамбъл и се аргументира необходимостта от въвеждането на длъжност *мениджър на фолклорен ансамбъл* в организационната структура.

2. Предлага се усъвършенстване на управлението на фолклорните ансамбли чрез обучение или допълнителна квалификация в областта на мениджмънта.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Кърджиева, М.** Исторически аспекти в развитието и управлението на професионалното фолклорно изкуство. Сборник научни трудове от национална конференция с международно участие „40 години Шуменски университет 1971–2011”, Унив. изд. „Епископ Константин Преславски”, 2011.

2. **Кърджиева, М.** Творчеството във фолклорното изкуство като процес. Известия на Съюза на учените – Варна, кн. 1/2011.

3. **Кърджиева, М.** Фолклорното изкуство като система. Научен алманах, Серия „Изкуства”, ВСУ, кн. 1/2012.

4. **Кърджиева, М.** Културното законодателство в сферата на фолклорното изкуство. Известия на Съюза на учените – Варна, кн. 1/2012.

5. **Кърджиева, М.** Релацията изкуство – мениджмънт. Сборник с доклади от научна конференция на младите изследователи “Политически и икономически трансформации в 21 век”. Унив. изд. ВСУ „Ч. Храбър”.

VI. ДРУГИ ПУБЛИКАЦИИ

1. **Кърджиева, М.** Игри и хора по Лазаровден в кв. Дивдядово, гр. Шумен. Научен алманах, Серия „Изкуства”, ВСУ, 2006.

2. **Кърджиева, М.** Лазаровден в гр. Смядово, област Шумен. Научен алманах, Серия „Изкуства”, ВСУ, 2009.